ФОНДАЦИЯ ЗА РАЗВИТИЕ НА ПРАВОСЪДИЕТО

2018

ОРГАНИЗИРАНАТА ПРЕСТЪПНОСТ В БЪЛГАРИЯ: НОВИТЕ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД СПЕЦИАЛИЗИРАНИТЕ ЮРИСДИКЦИИ

Ива Пушкарова, Ралица Илкова, Георги Кирилов

София, 2018 г

Проект „Организираната престъпност в България: новите предизвикателства пред специализираните юрисдикции” 2018 г., с подкрепата на Правната програма за Югоизточна Европа на Фондация „К. Аденауер".

© Авторски колектив
Научен редактор Ива Пушкарова
Рецензенти Ива Пушкарова, Ралица Илкова, Петя Попова
ОРГАНИЗИРАНАТА ПРЕСТЪПНОСТ В БЪЛГАРИЯ: НОВИТЕ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД СПЕЦИАЛИЗИРАНИТЕ ЮРИСДИКЦИИ
Фондация за развитие на правосъдието
София 2018
ISBN 978-619-188-218-2

СЪДЪРЖАНИЕ:

1. Увод.....3
2. Празноти и дефицити в наказателноправния режим на организираната престъпна дейност, Ива Пушкарова.....4
3. Основни предизвикателства в съдебната практика по приложение на наказателноправния режим на организираната престъпна дейност
Ива Пушкарова.....7
4. Проблеми и особености на разследването, преследването и съдебните производства по дела за престъпления от компетентността на специализираните звена,
Ралица Илкова 19
5. Съдебната психологична и психиатрична експертиза по дела за организирана престъпна дейност, Георги Кирилов, Ива Пушкарова.....24
6. Обобщение на препоръките за усъвършенстване на закона и съдебната практика,
Ива Пушкарова, Ралица Илкова 27

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ	
(А)СНС	(Апелативен) специализиран наказателен съд
КС	Конституционен съд на Република България
НК	Нказателен кодекс на Република България
НОХД	Наказателно дело от общ характер
НПК	Наказателен процесуален кодекс на Република България, 2005 г. посл. изм 19.01.2018 г.
ОПД	Организирана престъпна дейност
ОПГ	Организирана престъпна група по смисъла на чл. 93, т. 20 от НК
ОСНК на ВС/ВКС	Общо събрание на наказателните колегии на Върховния съд / Върховния касационен съд
П	Присъда
Р / ТР	Решение / Тълкувателно решение
СП	Специализирана прокуратура
СППЕ	Съдебна психологична и психиатрична експертиза

БЕЛЕЖКА: Настоящата публикация представлява обобщение на някои основни наблюдения и изводи от серия мащабни мултидисциплинарни анализи на законодателството и съдебната практика по наказателни дела за организирана престъпна дейност, разработени от авторския екип в рамките на научен проект „Организираната престъпност в България: новите предизвикателства пред специализираните юрисдикции“, изпълнен между февруари и ноември 2018 г. от Фондация за развитие на правосъдието с финансовата подкрепа на Правната програма за Югоизточна на Европа на Фондация „К. Аденауер“. Подробните анализи са достъпни на електронната страница на ФРП: www.justicedevelopment.org. Всяко позоваване на тях изисква цитиране.

Всички изводи и становища принадлежат на авторите. Те и ФРП не носят отговорност за начина, по който тези резултати се ползват или тълкуват от трети страни.

1. УВОД

Организираната престъпна дейност е предмет на траен изследователски и обществен интерес, но знанията за нея страдат от фрагментарност и еднодисциплинарност и са силно повлияни от ненаучни стереотипи и подходи, типично приложими към други явления. Това затруднява практическата приложимост на натрупаните знания в помощ на правосъдието.

Като възприема мултидисциплинарен подход, настоящото изложение търси да подпомогне съдебния отговор срещу организираната престъпна дейност, като внася знания от неправните науки в правните концепции и подходи и ги свързва със съдебната практика. На основата на приключилите наказателни производства пред специализираните съдебни органи в България в периода 2012-2018 г. и по-старата съдебна практика предложеното изследване очертава и анализира значими нормативни дефицити и влиянието им върху правоприлагането, извежда препоръчителни съдебни практики и подробно изяснява установените затруднения. Като се съсредоточава върху структурните и функционалните особености на престъпните сдружения и тяхното престъпно ръководене, образуване и участие в тях, изследването за първи път обсъжда наказателноправното значение на елементите и видовете структура, практическото разграничение на видовете престъпни сдружения, престъпното лидерство, редица конкретни хипотези на разграничения между близки криминални явления. На тази основа са изведени обяснителни модели и критерии за разпознаване и разграничение с пряка практическа приложимост за целите на правната квалификация и индивидуализацията на наказателната отговорност.

2. ПРАЗНОТИ И ДЕФИЦИТИ В НАКАЗАТЕЛНОПРАВНИЯ РЕЖИМ НА ОРГАНИЗИРАНАТА ПРЕСТЪПНА ДЕЙНОСТ

Ива Пушкарова
рецензент: доц. д-р Ралица Илкова

Действащият закон съдържа сериозни празноти и нарушения на нормативното отразяване на видовете престъпни сдружения и тяхното образуване, ръководене и участието в тях, които объркват и влошават правосъдния отговор.

2.1. Законът познава три вида престъпни сдружения – обикновена престъпна група, престъпна организация и ОПГ. Първите две са класически за българското наказателно право, а третият е въведен през 2002 г. в опит за хармонизиране на НК с Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност от 2000 г. Макар въвеждането на трети вид сдружение да е остро критикувано заради непрецизността на неговото определение (чл. 93, т. 20), по-същественият му дефект е в **разрушаването на законовата класификация на видовете престъпни сдружения.** След законовото изменение вече не е възможно прецизно разграничение между тях за целите на правната квалификация.

2.1.1. Както родовото понятие за престъпно сдружение, така и престъпната група и престъпната организация не са законово определени. В същото време определението за ОПГ е съобразено с възгледи, понятия и нормативни подходи на Конвенцията, а не на българския закон. Разграничението между група и организация е провеждано в съдебната практика през 50-80-те години на XX век, но по твърде общи количествени критерии[1]. Според науката дефинитивни белези на престъпните сдружения, служещи и за критерии за разграничение, са: численост, трайност, структура, предмет на дейност[2], но нито законът, нито съдебната практика съдържат ясни указания за разграничение на видовете сдружения по тях.

Въпросът стои особено остро при диференцирането на ОПГ от престъпната организация. И двете имат минимална численост от трима участници, по-трайни са от обикновената престъпна група, структурирани са с повече от две йерархични нива с възможна специализация на звена, предназначени са за относително по-сложна престъпна дейност[3]. Единствените формални

[1] **Р № 626/1957 г. на I НО на ВС, Р № 653/1957 г. на I НО на ВС, Р № 669/1957 г. на I НО на ВС, Р № 695/1958 г. на ВК на ВС, Р № 643/1965 г. на II НО на ВС, ТР № 23/1977 г. на ОСНК на ВС, Р № 19/1983 г. на II НО на ВС, Р № 1/1988 г. на I НО на ВС**.

[2] **Пушкарова, И.**, Форми на организирана престъпна дейност по НК на Република България, 2011, с. 118-122.

[3] Пак там, с.158-242, **ТР № 23/1977 г. на ОСНК на ВС.**

разграничителни критерии са минимална наказуемост на престъпленията от предмета на дейност на ОПГ с три години лишаване от свобода, както и изискването той да включва повече от едно престъпления (чл. 93, т. 20 от НК). Тези критерии са относителни и почти нямат практическа полезност. Това очетава двете законови понятия като относими от **едно, а не към две явления**.

2.1.2. Изглежда, че **критерият, по който законодателят разделя видовете престъпни сдружения, е видът на престъпната дейност**, извършвана от техни участници („в изпълнение на решение“ на сдружението) или по тяхно възлагане („по поръчение“). Видно от сравнението между съставите, те се различават по вида на извършваното престъпление, като всеки състав сочи конкретен вид или видове сдружение. Така съответната престъпна дейност дефинитивно се свързва с вида на сдружението[4].

Критерият, свързан с изпълняваната престъпна дейност, е не само озадачаващ, но и некомпетентно използван. Първо, **това не е предметът на дейност**, тъй като сдружението не е създадено *с цел* да извършва дадения вид престъпления. Единствено предметът на дейност обаче би могъл да има значение на разграничителен критерий, тъй като е дефинитивен белег на родовото понятие за сдружение.

Второ, **напълно необяснимо е как законодателят е свързал вида на престъплението с вида на сдружението**. Възгледът, че даден вид престъпна дейност може да се изпълнява само от определен вид престъпно сдружение, е отхвърлен от науката още към 70-те години на XX век и не се подкрепя от обективното състояние на престъпните пазари, които не се разграничават според вида на опериращите на тях сдружения.

2.1.3. Законът не отговаря и на въпроса дали разграничава сдруженията по тяхната обществена опасност и достигнат стадий на организационно развитие.

Макар в теорията да се приема, че най-ниска по принцип е опасността на обикновената престъпна група, която е и организационно най-незряла, а най-опасна и организационно еволюирала е ОПГ, този критерий не е достатъчен за прецизно определяне на вида на сдружението в гранични случаи за правосъдни цели. Той например категорично не позволява разграничение между престъпната организация и ОПГ. Тъй като те не са включени заедно в никой състав на Особената част, съдилищата не са имали повод да изследват разликите между тях по конкретни случаи. В единствените хипотези на чл. 142 и чл. 330 от НК, където ОПГ се

[4] Трите вида сдружения не са използвани заедно в нито един състав. ОПГ е единствен вид сдружение в съставите на 19 престъпления, а обикновената престъпна група и престъпната организация - на 4.

конкурира със специфичен вид престъпна организация по чл. 321а, липсва съдебна практика, засягаща разграничението им.

В еволюционния организационен път на престъпните сдружения няма задължителна закономерност. Едно сдружение може да възникне като престъпна организация или да се образува като обикновена престъпна група и постепенно да премине към организация или ОПГ. Законът не подсказва критерии за разграничение на тези еволюционни етапи, като дори не указва дали сдружението следва да се третира във всеки едно или като три различни сдружения. **Еволюцията не е и задължително еднопосочна.** При риск от разкриване, претъпна конкуренция, вътрешно-организационни процеси и други обстоятелства, ОПГ и организациите се разпадат на мрежи от по-прости сдружения. Такава хипотеза не е законодателно осмислена и за нея липсва ясна квалификация.

Практически въпроси, на които липсва отговор в закона

Ако едно сдружение е сменяло своя вид в хода на своята дейност в процесния период, за какъв вид би следвало да бъде считано за целите на правната квалификация?

Какво е значението на посоката на еволюиране?

Възможна ли е теза, че сдружение, което се усложнява в посока към организация и ОПГ, е по-опасно от такова, което се опростява в посока към организация и обикновена престъпна група, или от значение са причините за това и преследваните престъпни цели?

Как се установява в кой момент какъв е видът на сдружението?

Ако едно сдружение се разраства само хоризонтално при структура от само две йерархични нива, престава ли да бъде обикновена група, ако е трайно и многочислено и изпълнява сложна престъпна дейност?

2.2. Формите на ОПД - образуване, участие и ръководене **- са съществено ограничени с оглед вида на престъпното сдружение, до което се отнасят.**

Като престъпление се преследва участието в ОПГ (чл. 321, ал. 2 и чл. 354в, ал. 3) и в престъпна група и престъпна организация, която чрез използване на сила или внушаване на страх сключва сделки или извлича облаги (чл. 321а, ал. 2). Аналогично, ръководенето е престъпление, когато е отнася до ОПГ (чл. 321, ал. 1 и чл. 354в, ал. 2) или се изразява в „участие в ръководството“ на сдружение по чл. 321а. Най-тясно е понятието за образуване, което е наказуемо само когато се отнася до ОПГ (чл. 321, ал. 1 и чл. 354в, ал. 2).

Наказателна отговорност не е предвидена за участие, образуване и ръководене на обикновена престъпна група или престъпна организация, нито за образуване на сдружение по чл. 321а. Това води до **преувеличаване на приложимостта на чл. 321 и риск от универсализиране на понятието за ОПГ като родово**, тъй като насърчава практиката да търси да квалифицира всяко престъпно сдружение като ОПГ, за да осигури защита срещу участието,

образуването и ръководенето му. Това съществено ограничава **стратегиите на разследване и обвинение, от които зависи дали отделните звена на голямо и сложно престъпно сдружение ще бъдат разпознати и третирани като части от него или като отделни сдружения**. Вторият подход има съществени предимства от гледище на доказване и процесуална бързина, а първият повишава неимоверно фактическата и правната сложност на делото, предизвиква процесуални и доказателствени усложнения, понижава предвидимостта на процеса и пр. Актуалната законова рамка обаче насърчава първия подход, като обезсърчава органите на разследването да проявяват изобретателност и нестандартни решения, дори когато е налице институционална воля и професионални качества за това.

Така възниква небалансирана наказателноправна реакция към организираната престъпна дейност, характерна с множество нормативни празноти, засягащи предимно дейността на престъпните групи и престъпните организации, и преувеличена насоченост към ОПГ. Те определят съществени и неблагоприятни отклонения в практиката.

3. ОСНОВНИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА В СЪДЕБНАТА ПРАКТИКА ПО ПРИЛОЖЕНИЕ НА НАКАЗАТЕЛНОПРАВНИЯ РЕЖИМ НА ОРГАНИЗИРАНАТА ПРЕСТЪПНА ДЕЙНОСТ

Ива Пушкарова
рецензент: доц. д-р Ралица Илкова

3.1. По-съществените негативни тенденции в практиката, произтичащи от законовите недостатъци, са следните.

Необосновано се преувеличава приложното поле на ОПГ. Съдилищата допускат сливане на това понятие с общото понятие за престъпно сдружение. Това поражда правосъдна нечувствителност към другите два вида сдружения, които се разпознават само когато са предвидени извън конкуренция с ОПГ в даден престъпен състав. В допълнение, за **доказването на групата и организацията се използва стандарт, практически неразграничим от този за ОПГ**. Оттук възниква ясно изразена нагласа всяко престъпно сдружение да се квалифицира като ОПГ, а при недостиг на

Бързото разпространение и стабилизиране на негативни съдебни практики се дължи изключително и на **тенденцията на шаблонизиране на съдебните актове**, характерна за съвременното българско правосъдие.

доказателствена обезпеченост на всички признаци от дефиницията, явлението изобщо не бива признавано за престъпно сдружение.

Такава хипотеза често неоправдано се свежда само до обикновено съучастие. **Оттук и тенденцията на компрометиране на границата между приложните полета на престъпните сдружения и съучастието**. Липсва практика да се обсъжда потенциалната възможност да е налице престъпна група или престъпна организация, като границата между съучастието и ОПГ силно се опростява, формализира и свежда до броя въвлечени лица или до броя престъпления, извършени от тях.

Съдържанието на дефинитивните признаци на ОПГ (численост, трайност, структура и предмет на дейност) по отделно и съотношението помежду им е неясно. Така **те не могат да послужат за практически критерии за разграничаване** на ОПГ от близки явления. Практиката не ги диференцира добре, като ги извлича едни от други и ги свързва хаотично с различни факти. Извод за структурираност например се прави на основата на броя участници (численост), техния умисъл и роли, а трайността се извежда от предмета на дейност или неотносими към нея факти (продължителност на индивидуалното участие на конкретен участник, роли на участниците), липсата на случайност или инцидентност на сдружаването неоправдано се съотнася към структурата, а не към трайността и т.н.[5] Наличието на организационна йерархия, кодифицирането на отношенията между участниците и техните функциите имат отношение главно към *вида* структура и липсата им не значи непременно, че сдружението не е структурирано.

Противно на разпространен съдебен възглед, че **трайността** на сдружението се определя преди всичко от характера и съдържанието на изградените взаимоотношения между неговите членове, тези факти имат отношение към структурата и оттам към вида на сдружението, а не към неговата трайност. Въпросът дали тя се свързва с времето на съществуване/функциониране на сдружението или не среща три съдебни отговора: 1) тя не се свързва с времето на съществуване на сдружението, а с трайна, устойчива връзка между всички/част от участниците; 2) тя произтича от продължителността на *функционирането* на сдружението и 3) тя предполага продължителност на *съществуването* му. Вярно е третото, тъй като сдружението може да бъде трайно и без да изпълнява „вторична“ престъпна дейност.

В същото време **признаците на сдружението са тясно свързани с формите на ОПД**. Такива връзки съществуват например между числеността и участието,

[5] **П на СНС от 09.06.2014 г. по НОХД № 517/2013 г., П на СНС от 14.05.2015 г. по НОХД № 259/2014 г., П № 1 / 29.02.2016 г. по ВНОХД № 221/2015 г. на АСНС, П на СНС от 12.12.2013 г. по НОХД № 1464/2013 г., П на СНС от 17.11.2014 г. по НОХД № 1629/2012 г., П на СНС от 18.07.2014 г. по НОХД № 1389/2013 г., П на СНС от 24.04.2014 г. по НОХД № 996/2013 г.**

между ръководенето и структурата, между образуването и предмета на дейност. Съдебното тълкуване на едните обаче често се подчинява на концепции, несъгласувани с тълкувателни възгледи за другите.

3.2. Описаните общи тенденции конкретно се проявяват в следните по-съществени проблеми.

3.2.1. Напълно неясно е **как правосъдието определя (броя на) участниците в престъпното сдружение и как и дали ги разграничава от техни инцидентни и дори системни съучастници, които са външни за сдружението сътрудници**[6].

Проблемите произтичат от нагласа всички лица, съпричастни към дейността на сдружението, да се приемат за негови участници, към която рядко съдебната практика е критична[7]. Междувременно съдилищата свързват участието като форма на ОПД с *трайни* фактически взаимоотношения с останалите участници[8].

Тук следва да се изтъкне, че участието е присъединяване към *трайно сдружение*, а не *трайно присъединяване* към членовете му. Продължителността на участието има значение само за индивидуализацията. То следва да се разпознава чрез признаци, свързващи дееца *със сдружението*, а не с другите участници в него. Прецизният елемент от съдебните дефиниции е **съгласието за допринасяне към изпълнението на целите на сдружението**, а не просто за техническите параметри на взаимодействие и комуникация с други участници, съгласуваност на поведението им, изпълнение на конкретни задачи и т.н.

Оттук следва, че **числеността на сдружението** се определя от броя лица, ангажирани с постигане на неговите **цели.**

Критерият е валиден и при **разграничаване на участието от прояви на съучастие с трети лица, които не участват в сдружението.** Такива са преносители на наркотични вещества („мулета“); професионални шофьори при контрабанда и незаконна миграция; лица, осигуряващи помещения и средства за престъпна дейност; клиенти на сдружението и посредници при контакта с тях. Тези лица изпълняват единствено конкретно възложени им краткосрочни задачи по изпълнение на отделни престъпления, без да имат роля в постигането на груповите цели на сдружението.

3.2.2. Въпросите, свързани със **структурираността**, са сред най-важните, но в практика те се изследват фрагментарно и оскъдно.

---

[6] Този въпрос изглежда силно зависи от процесуални стратегии на обвинението, вкл. предпочитания към споразумение с едни обвиняеми с възможност да свидетелстват в производството срещу други обвиняеми.

[7] **Р №26/04.11.2013 г. по ВНОХД № 140/2013 г. на АСНС** („Участието на подсъдимия във вторичното престъпление не го прави част от престъпното сдружение“).

[8] **П от 24.04.2014 г. по НОХД №996/2013 г. на СНС; Р № 2/25.02.2016г. по ВНОХД №160/2014 г. на АСНС; П от 16.07.2015 г. по НОХД № 1412/2014 г. на СНС.**

Организационната структура е ,,формална система от задачи и отговорности, които определят как участниците ще използват груповите ресурси, за да постигнат груповата цел“[9]. В контекста на престъпните сдружения системата е ,,формална” в смисъл на уговорена между участниците, поради което те се съобразяват с нея.

Елементи на структурата, представляващи и критерии за класификация на видовете структури, които **могат да ориентират съда за вида на сдружението и ролите на участниците,** са властовото разстояние, стандартизацията на дейността и организационната култура[10]. Така например, близкото властово разстояние, липсата на стандартизация и незавършените процеси на образуване на организационна култура сочат на обикновена престъпна група, както и на сдружение, функциониращо в нестабилна и рискова среда. Наличието на ясно разграничени роли на участниците, на йерархична субординация, на правила за комуникацията помежду им, на зараждаща се стандартизация, както и на уеднаквяване на ценностите, които ги консолидират, насочват към по-сложен вид сдружение. В него участниците действат с много по-ниска степен на автономност и по строго зададени инструкции.

Структурата е водещ и основен критерий за преценка на еволюционния етап, а следователно и на вида на сдружението. Тя:

- определя и обозначава ролите и връзките между тях, независимо кои участници ги изпълняват;
- отграничава лидерски от изпълнителски звена и така ориентира участниците в правилата, по които функционира сдружението.
- задава каналите и посоката на комуникация;
- е условие за групова принадлежност и лоялност, тъй като отделя участниците от неучастниците.

Колкото по-развито е сдружението, толкова структурата е по-отчетлива и ролите са по-ясно разпределени.

В практиката на специализираните юрисдикции най-често се срещат **два вида структури**.

[9] **Henderson, I.**, Human Resource Management for MBA and Business Masters, 3rd Edition, Kogan Page Publishers, 2017, ISBN: 9781843984597.

[10] **Властовото разстояние** е индикатор за степента, в която участник в сдружението участва във вземането на решенията в сдружението и разпределението на престъпните облаги, както и в която търпи непосредственото или опосреденото влияние на лидера. При близко властово разстояние, липсва йерархично разделение на ролите на лидер и изпълнители, тъй като властта се упражнява споделено. Това ускорява вземането и изпълнението на решенията и комуникацията. Колкото е по-далечно, толкова по-малко изпълнителските нива участват във вземането на решенията и се облагодетелстват от крайния престъпен резултат. **Стандартизацията на дейността** е свързана с консенсуса между всички участници относно ,,вторичната” дейност и начина на изпълнението ѝ. Колкото ясно изразено е съгласието на участниците по тези въпроси, толкова повече се уеднаквяват груповите ценности и се формира групова идентичност и лоялност. **Организационната култура** е свързана с неформално споделените ценности, вярвания и цели на участниците. Тя достига до участниците чрез ритуали, език, символи и истории. Колкото по-богата и развита е културата на сдружението, толкова по-устойчива е мотивацията на участниците.

3.2.1.1. Най-масови са сдружения с две йерархични нива без специализация, много рядко с формално изявен лидер и с висока взаимозаменямост на участниците. Последните са относително малобройни и се познават на основата на лични или семейни отношения или съучастнически опит. Организационните връзки са хоризонтални - всички се равно и еднакво подчинени на този, който ръководи. Ръководната функция може да не е стабилизирана у конкретен участник. Почти всички участници са активно ангажирани с изпълнение на „вторичната“ дейност. Престъпното сдружаване възниква най-често на основата на вече формиран престъпен опит на участниците и контакти между тях, осигуряващи необходимо начално взаимно доверие, но преди всичко на основата техническите умения, с които могат да са полезни на престъпното начинание.

Обикновените престъпни групи имат хоризонтална (плоска) структура с интензивна и пряка ангажираност на всички участници във вземането на решения и изпълнението на престъпната дейност, липса на ясно разграничени роли и относителна оперативна самостоятелност на всеки при изпълнение на поставените му от групата задачи. Механизмът на сдружаване се основава на подбор на участници на основата на техни технически умения и опит от полза за престъпната дейност, поради което между тях могат да липсват други връзки, а личните мотиви за сдружаване са разнообразни.

*Повече за видовете структури и техните особености у **Попова, П., Г. Кирилов**, „Структура и лидерство в престъпните сдружения“, 2018.

По вид такова сдружение е **класическа обикновена престъпна група.**

В такова сдружение се наблюдава **ясно изразена съучастническа дейност** между участниците помежду им и между тях и трети лица. **Поради липсата на ясно изразено лидерство всеки участник (може да) извършва и ръководна дейност** (споделено лидерство). Важно тук е становището на практиката, че структурираността не изисква формален ръководител. Престъпните цели на сдружението са ограничени и **предметът на дейност може юридически да се изразява и в едно (напр. продължавано) престъпление**.

3.2.1.2. На второ място се срещат сдружения с три йерархични нива. При тях се обособява лидер или лидерско звено, което взема решенията, междинно ниво (понякога не напълно отделено от лидерското), което отговаря за комуникацията, и изпълнителско ниво, на което е възможно участниците да не се познават. Структурата е проста механистична. Понякога има елементи на специализация, като междинното ниво включва две или три лица, които приоритетно отговарят за определени аспекти на престъпната дейност. Тази специализация е функционална, зависи от отношенията на доверие с лидера и не изисква специални умения.

Криминологичният профил отговаря на **престъпна организация** или на по-сложен вариант на обикновена престъпна група.

Механистичната структура е характерна с ясно разграничени роли и отговорности на участниците, йерархична субординация между тях и централизация на властта, правила за регулиране на комуникацията и взаимоотношенията. Не всички участници са в интензивни връзки помежду си. Обособени са управленско и изпълнителско звено. Комуникацията, вземането на решения и разпределението на облагите са затворени в управленското. Взаимодействието между участниците на изпълнителското ниво може да е много слабо или да липсва, а комуникацията между тях да е децентрализирана. Индивидуалното участие е интегрирано в система за съвместно постигане на общ резултат и дефинирано от строги инструкции на ръководителя, ограничаващи автономията на изпълнението. Механистичните структури са по-гъвкави и повишават устойчивостта на сдружението.

*__Попова, П., Г. Кирилов__, Цит. съч.

3.2.1.3. По-сложни престъпни сдружения в практиката се срещат изключително рядко. Така, **ОПГ е най-рядко срещана, а обикновената престъпна група - най-често**. Наблюдението е тревожно, тъй като законовата регламентация е съобразена с точно обратния възглед и настроена да реагира главно срещу ОПГ. Оттук и ясно изразеното усилие на съдебната власт всички сдружения да бъдат третирани като ОПГ. От друга страна **между престъпните организации и ОПГ не може да се проведе прецизно разграничение** по белезите на структурата им, тъй като общите признаци преобладават. Те позволяват отграничаване на престъпните организации и ОПГ от обикновената престъпна група, но не и помежду им.

Сдружения с различни структури имат за типичен предмет еднакви по вид престъпни дейности. Това потвърждава тезата, че **не предметът на дейност като функционален признак на сдруженията, а структурата има по-голямо значение за определяне на техния вид.**

3.2.3. Предметът на дейност също затруднява практиката.

Първо, той е законово очертан като „цел да вършат престъпления“. В науката и практиката отдавна е възприето, че тази формула сочи **обективен, а не субективен признак** - предназначението на престъпното сдружаване, за което участниците са постигнали съгласие[11]. Въпреки това в практиката на специализираните юрисдикции след 2013 г. обсъжданата формула често се разчита като относима към специална съставомерна цел. Това внася хаос в стандарта за разпознаване и доказване на признаците на престъпното сдружение.

Второ, практиката подчертано съди **за предмета на дейност по предприетите от участниците престъпления,** макар да счита, че за извод за ОПГ

[11] **Пушкарова, И**., Цит. съч., с. 46, **Р на АСНС № 35/5.11.2013 г. по ВНОХД №236/2013 г.**

„не е необходимо да бъдат осъществени престъпленията, които групата си е поставила за цел“[12]. Това създава риск от смесване на понятията „дейност“ и „предмет на дейност“ и е основната причина в практиката почти изцяло да отсъстват сдружения, които не са започнали да функционират или временно са спрели, както и такива с променлив предмет на дейност.

Понякога подходът води и до извод за престъпно сдружение на основата на факти, очертаващи само съучастническа активност. Той поставя сериозни предизвикателства, ако лицата имат съучастнически опит и връзките между тях постепенно прерастват в сдружение, но процесът не е приключил към момента на разкриването им. Тогава въпросът е **дали установените факти, очертаващи системно изпълнение на престъпления в съучастие, едновременно с това очертават и престъпно сдружение между (част от) извършителите**.

В такива гранични хипотези практическите трудности са сериозни. Те касаят **разпознаването на престъпното сдружение в ранните етапи на образуването му** и разграничаването му от **сдружаването** (напр. чл. 308, ал. 5, изр. 2 от НК) и **сговарянето** по чл. 321, ал. 6, при които престъпно сдружение по определение отсъства. Сред важните въпроси е този за квалификацията при набиране на участници - продължавано образуване, сдружаване или сговаряне. Законът предписва реакция при сдружаване и сговаряне, както и при възникнала ОПГ, но съдържа празноти относно сдружения от друг вид.

Практиката не е докрай прецизна, когато приема, че инцидентният характер е присъщ на съучастието и не е присъщ на ОПД[13]. **Съучастническата обвързаност може да разкрива известна трайност и да обхваща множество престъплени**. Това я сближава с обикновената престъпна група, но съучастието няма *структурните* признаци на групата и за него не е характерно *уговаряне* на предмета на дейност.

Поради тези рискове предметът на дейност следва да се установява предимно на основата на постигнатите от участниците уговорки, независимо дали е започнало тяхното изпълнение[14]. Такъв подход следва да бъде възприет като стандартна практика. Той не само би направил разпознаваеми „спящите“ сдружения, но и би очертал по-прецизно предмета на дейност, който обичайно е уговорен като по-мащабен, отколкото е впоследствие реализиран.

---

[12] **П № 1 / 29.02.2016 г. по ВНОХД № 221/2015 г. на АСНС**.

[13] **Р № 415 / 23.02.2012 г. по НД № 2161/2011г., II НО на ВКС, П на СНС от 15.02.2012 г. по НОХД № 25 /2012 г., П на СНС от 12.12.2013 г. по НОХД № 1464/2013 г., П на СНС от 29.04.2015 г. по НОХД № 179/2014 г., Р № 38/04.12.2014 г. по ВНОХД № 186/2014 г., П на СНС от 14.05.2015 г. по НОХД № 259/2014 г., Р № 6 / 30.01.2014 г. по ВНОХД № 359/2013 г.**

[14] **Р на АСНС №16/31.07.2017г. по ВНОХД №202/2016 г.**

Трето, практиката е стабилизирала **убеждение, че предметът на дейност непременно трябва да представлява множество престъпления** поради употребата на множествено число при назоваването на признака в дефиницията на ОПГ[15]. Такова изискване обаче не е въведено за никой от другите два вида престъпни сдружения, а тълкувателната практика изрично допуска те да могат да се създават **и за изпълнението на едно престъпление**[16]. Този **важен критерий за разграничаване на ОПГ от престъпната организация** в практиката е заличен.

3.2.4. По отношение на отделните **форми на ОПД** се наблюдават **необичайни отклонения от класически разбирания**.

3.2.4.1. В актуалната практика се разпространява възглед, че формите на ОПД са **резултатни престъпления**[17]. **Вярно е обратното - те са формални**[18]**.** Изводът следва от сегашното несвършено глаголно време на всички изпълнителни деяния и показва, че към никое не е възможен опит. Сочените в практиката последици от извършването им (напр. поява на престъпно сдружение в резултат на образуването му[19]) са **несъставомерни индивидуализиращи обстоятелства**, а многобройността, интензивността, периодът на изпълнение и други възможни проявления на деянието очертават **фактически усложнения**[20].

3.2.4.2. Неразпознаването на фактическите усложнения оформя и възглед, че **всички форми на ОПД са продължени престъпления**[21]. Той противоречи на понятието за продължено престъпление, което се извършва или само чрез бездействие, или изпълнителното му деяние завършва с акт на бездействие[22]. Единствената продължена форма на ОПД е участието. Ръководенето и образуването се извършват само чрез действия, по който въпрос практиката е единодушна.

Въпросът е с важно практическо значение. Той се отразява на изводите на съда за началото и края на изпълнителното деяние, а от това зависи приложимият

---

[15] **Р № 408 / 5.12.2011 г. по НД № 1990/2011 г. , III НО на ВКС, Р № 415/23.02.2012 г. по НД № 2161/11 г., II НО на ВКС**, **Р № 198 / 07.07.2017 г. по НД № 363/2017 г., II НО на ВКС, Р № 38/04.12.2014 г. по ВНОХД № 186/2014 г. , П на СНС от 23.03.2016 г. по НОХД № 879/2014 г., П на СНС от 23.03.2016 г. по НОХД № 879/2014 г., П на СНС от 17.09.2013г. по НОХД № 113/2012 г.**

[16] **ТР № 23/1977 на ОСНК на ВС**.

[17] **П от 16.05.2016 г. по НОХД № 828/2014 г. на СНС**.

[18] **Р №9/06.03.2014 г. по ВНОХД № 86/2013 г. на АСНС; Р № 2/25.02.2016г. по ВНОХД №160/2014 г. на АСНС; Р №34/21.07.2017 г. по ВНОХД № 112/2016 г. на АСНС.**

[19] **П от 18.07.2014 г. по НОХД № 1389/2013 г. на СНС; П от 24.04.2014 г. по НОХД №996/2013 г. на СНС; П от 09.06.2014 г. по НОХД № 517/2013 г. на СНС; П от 18.07.2014 г. по НОХД № 1389/2013 г. на СНС**.

[20] **Р № 833/1951 г. на ВК на ВС**. За фактическите усложнения вж. **Стойнов, Ал.**, „Наказателно право. Обща част“, 1999 г., с. 327-329.

[21] **П от 18.07.2014 г. по НОХД № 1389/2013 г. на СНС, Р № 2/25.02.2016г. на АСНС по ВНОХД №160/2014 г.**

[22] **ТР №3/1971 г. на ОСНК на ВС.**

наказателен закон, както и квалификацията, ако видът на сдружението е променен в хода на неговото образуване, ръководене или участие в него.

3.2.4.3. При обсъждане на субективната страна на формите на ОПД практиката **допуска неоправдано смесване с института на съучастието, като приписва на участниците в престъпното сдружение общ умисъл**[23]. Такова разбиране не може да бъде споделено.

Всички форми на ОПД се извършват в условия на **необходимо, а не обикновено съучастие**[24]. Обстоятелството, че всеки съзнава, че участва, образува или ръководи сдружение, в което участват и други лица, е елемент от обикновен умисъл, характерен за всяко престъпление на необходимо съучастие, в чиято конструкция наличието на необходими съучастници е елемент на обективния състав. Така деецът ,,съзнава принадлежността си към престъпното сдружение“[25], което не значи, че има общ умисъл с другите участници.

Не може да бъде споделен и възгледът, че умисълът ,,е сложен и включва умисъл за съпричастност към ОПГ и умисъл за извършване на съответната вторична престъпна дейност.“[26] Законът не дава основание за такава теза. Тя съществено би попречила от дееца да бъде търсена отговорност за съвкупност, ако освен форма на ОПД той се включи и в изпълнението на вторичната престъпна дейност. Умисълът за тях възниква самостоятелно с оглед тяхното изпълнение, като не е възможно да възникне като част от умисъла за участие, ръководене или образуване на сдружението, макар да е възможно да възникне *едновременно* с него.

Общият съучастнически умисъл е характерен за престъпленията от предмета на дейност, а не за формите на ОПД.

3.2.5. Възгледът, че образуването се свежда до *първоначалното създаване* на сдружението[27] и ако то вече съществува, дейността се квалифицира като ръководене[28], е твърде ограничителен и не се подкрепя нито от закона, нито от криминалната действителност.

---

[23] **П на СНС от 18.07.2014 г. по НОХД № 1389/2013 г., П на СНС от 09.06.2014 г. по НОХД № 517/2013 г., Р на АСНС № 6/30.01.2014 г. по ВНОХД № 359/2013 г.; П на СНС от 15.02.2012 г. по НОХД № 25 /2012 г., П на СНС от 24.04.2014 г. по НОХД №996/2013 г**.

[24] Необходимото съучастие, за разлика от обиковеното, е обективен, а не субективен признак на състава. Той показва, че за изпълнението на деянието са нужни множество лица, но **между тях липсва общ умисъл. Долапчиев, Н**., ,,Наказателно право. Обща част“, 1994 г., с.440; **Стойнов, Ал**., ,,Наказателно право. Обща част“, 1999 г., с. 310; **Марков, Р**., ,,Престъпна и правомерна дейност на множество лица“, 2006 г., с 55 и сл., **Пушкарова, И**., ,,Форми на организирна престъпна дейност“, Цит. съч., с.282 и сл.

[25] **П на СНС от 12.12.2013 г. по НОХД № 1464/2013 г., Р на АСНС № 7/14.02.2014 г. по ВНОХД № 142/2013 г., Р на АСНС № 2/25.02.2016г. по ВНОХД №160/2014 г., Р на АСНС № 35/20.03.2018 г. по ВНОХД № 267/2017 г.**

[26] **Р № 177/ 08.08.2017 г. По НД № 508/2017 г., II НО на ВКС.**

[27] **Р № 35/20.03.2018 г. по ВНОХД № 267/2017 г. на АСНС.**

[28] **П от 16.05.2016 г. по НОХД № 828/2014 г. на СНС.**

Образуването **може да продължава и след като сдружението е създадено**, както и да съпътства изпълнението на „вторичната" дейност. Последващо образуване е например заместването на арестувани участници с нови.

Типично образуване е и **мотивирането на участници в едно сдружение да се отделят в друго, ново сдружение.** Хипотезата очертава множество престъпления и затруднява практиката. Ако извършителят е участник и в двете, носи отговорност както за образуване, така и за продължавано участие, като участието в новото сдружение възниква от момента на създаването му. Ако в резултат на образуването ново сдружение не възникне, отговорността е за реална съвкупност от участие в старото и образуване на новото.

Критерият за разграничение на образуване от ръководене не е в наличието на сдружение, а в ефекта върху неговите трайни характеристики.

Образуването е насочено към изграждане и развитие на структурата и механизмите на функциониране на сдружението като устойчиви, а не инцидентни звена. Когато засяга числеността, структурата или вторичната дейност, образуването внася **трайни** промени в тях. Когато сдружението се променя по вид, свързаната с тези промени дейност винаги е образуване.

Ръководенето е насочено към **функционално** осигуряване на непосредствените задачи по обезпечение на престъпната дейност и условията за тях. То не води до трайни промени в признаците, дефиниращи сдружението.

Ако изграждането на ново сдружение обективира напускане на старото, в периода до възникването на новото деецът отговаря само за образуването му. Ако деецът образува новото без да е напуснал старото, ще е налице идеална съвкупност между образуване на и участие в различни сдружения.

Практическото затруднение е правилното разпознаване на природата на новосъздаваната група извършители - престъпно сдружение от определен вид, по-сложно съучастие, сговаряне по чл. 321, ал. 6. За целта е необходимо *от извършената от дееца дейност да се извлекат признаците на явлението, към което тя е обективно насочена, дори това явление все още да не е възникнало*.

3.2.6. Ръководенето на престъпно сдружение има сложни фактически проявления, поставящи значими предизвикателства пред практиката.

3.2.6.1. Практиката с основание разпознава явлението като **дейност (поведение), а не като статус / позиция на извършителя в йерархията на сдружението**. Особено важно е становището, че сдружението може да функционира и без (формален) ръководител[29]. Обемът на ръководната власт, вкл. появата на ръководен статус при концентриране на ръководни функции у един участник, както и многократността или разнопосочността на ръководните действия,

[29] **П на СНС от 12.12.2013 г. по НОХД № 1464/2013 г.; П на СНС от 18.07.2014 г. по НОХД № 1389/2013 г.**

са индивидуализиращи обстоятелства[30]. Това разбиране позволява отговорност за ръководене да бъде търсена от всеки участник, който участва във вземането на престъпните решения и управлението и контрола на тяхното изпълнение, независимо от обстоятелствата, при които е присвоил ръководна роля. Поради големите предимства на обсъждания подход е **важно той не просто да преобладава, а да обхване цялата практика**.

3.2.6.2. Престъпното лидерство и престъпното управление като възможни проявни форми на ръководенето не се разграничават в практиката въпреки голямото практическо значение на такова деление за индивидуализацията и разпознаването на вида на сдружението.

Престъпното лидерство е тип управленско взаимодействие, насочено към *мотивиране* на участниците към постигане на общи *цели* на основата на тяхното *признание и доброволно следване на лидера*[31]. Лидерството е свързано със създаване на визията за сдружението, неговите дългосрочни цели и неговата дейност, осигуряването на ресурси за нея, инициатива за замисляне и извършване на престъпните начинания и увличането на другите участници в изпълнението им, създаването и поддържането на групова култура и ценности и нормиране на отношенията между участниците. Такъв извършител често заема и формален статус в сдружението във високите йерархични нива на структурата му, като често е ангажиран и с образуването му.

Престъпното лидерство в съдебната практика: даване на нареждания чрез възлагане на конкретни или общи цели или задачи за изпълнение или даване на указания за постигане на поставените цели; управленски решения как ще бъдат реализирани целите; осигуряване на необходимия финансов ресурс. Достатъчно е деецът да е ,,участвал във формирането на волята“ за извършването на ,,вторични“ престъпления и в ,,изграждането на организацията за извършването им“*, без да е необходимо лично участие в изпълнението им.

* П по НОХД №884/2013г. на СНС.

Управленската дейност в тесен смисъл е изпълнение на *задачи чрез* други хора в рамките на поставените цели и създадените правила и система на функциониране[32]. Ръководител, който не е лидер, няма така силно изразено влияние върху останалите участници. Неговите функции са свързани с планиране, техническо организиране и изпълнение на дейностите, наблюдение и контрол на изпълнението и осигуряването му срещу евентуални рискове. Ако сдружението разполага с лидер, ръководителят го подпомага и обитава средните нива на структурата.

[30] **Пушкарова, И.**, ,,Форми на организирана престъпна дейност“, Цит. съч., с. 87; **Р № 833/1951 г., ВК на ВС**.
[31] **Попова, П., Г. Кирилов**, ,,Структура и лидерство в престъпното сдружение“, август 2018 г. (под печат), с. 7 и цит. там **Семерджиев Ц.,** ,,Стратегическо ръководство и лидерство. Среда на стратегическото ръководство“, Софттрейд, 2007, с. 49
[32] **Попова, П., Г. Кирилов**, Пак там., с. 8.

Прецизното фактологично очертаване на деянието по ръководене е **важен източник на данни за структурата на сдружението и оттам за неговия вид**.

Престъпно ръководене без признаци на лидерство в практиката: координация, изработване на план на действие, поставяне на конкретни задачи и нареждания, разпределяне на ролите, набиране и заплащане на третите лица-съучастници, които подпомагат отделни престъпни операции, осигуряване на моторни превозни средства за изпълнението им, организиране на направата на тайници в тях, предвождане по определен маршрут, предаване на парични средства на съучастник-полицай; организиране на доставките на едро, подбиране и одобряване на нови участници и инструктирането им, контрол над поведението им, осигуряване на полицейска закрила на незаконната дейност, определяне на цените на отделните дози наркотични вещества, събиране на парите от продажбата им.

Ръководене с елементи на лидерство е характерно за ранните етапи от съществуването на сдружението и е типично за обикновените престъпни групи. Това е едновременно указване ,,кога и как точно да се действа“, възлагане на доверени лица на ръководни функции в отсъствие на дееца, непрекъснато търсене и получаване на информация за хода на престъпните операции, осигуряване на складови помещения[33]. В практиката този тип ръководене преобладава.

Ясното разделяне на лидерството от простото управление у различни участници е признак за изградена устойчива йерахична структура, типична за престъпните организации и ОПГ. Установяването на такова разделяне е сред силните доказателствени аргументи за вида на сдружението и оттам – за квалификацията на ръководната дейност по чл. 321 или чл. 321а от НК.

Фактологичните анализи на съдебните актове показват, че лидерството се оформя в началото на развитието на сдружението, когато надделява този участник, който има най-силна мотивация да влияе и чието влияние върху нагласите и поведението на останалите е най-силно.

Видът лидерство има наказателноправно значение. Той е източник на данни за характера и личността на извършителя, поведенческите му стратегии и нагласи, използваните механизми за въздействие върху околните и други обстоятелства, влияещи на оценката на личната обществена опасност и прогнозата за повлияване от наказанието. Типът лидерство **може да насочи към структурата на сдружението, неговата трайност и ролите на другите участници**, като съдейства за изясняване на квалификацията и на тяхното поведение.

[33] **Р №34/21.07.2017 г. по ВНОХД № 112/2016 г. на АСНС, П по НОХД №884/2013г. на СНС.**

Използвани **лидерски стилове** в престъпните сдружения.

- Авторитарен. Насочен към изпълнение при пълно пренебрегване на индивидуалните потребности на участниците. Лидерът контролира отблизо, предимно критикува и очаква подчинение, а не инициативност. Създава правила, изобилстващи с изисквания, забрани и наказания. Комуникацията е директивна, еднопосочна и лишена от дискусионност. В отношението си лидерът е взискателен и често груб, незачитащ и недоверчив. Стилът е масов, а престъпните лидери го използват почти изключително като единствен. Това е сред причините за **стагнацията на повечето престъпни сдружения,** идентифицирани в съдебната практика. Те се задържат в ранните стадии на своето развитие като обикновена престъпна група и не успяват да еволюират в престъпна организация и ОПГ.

- Авторитетен. Насочен към стимулиране на екипната работа, задаване на стандарти и контролиране на изпълнението, но с изслушване на мнения. Сдружението се управлява чрез задаване на дългосрочни цели и стремеж за мотивиране на участниците към изпълнение чрез убеждение и лични стимули. Авторитетният лидер дава балансирана обратна връзка.

- Темпоопределящ. Лидерът води чрез личен пример, мотивира чрез задаване на високи стандарти, упражнява стегнат контрол и награждава индивидуалните усилия. Предоставя известна оперативна свобода на участниците да постигат целите на сдружението в рамките на определената им роля. Този вид лидерство се проявява в средните нива на сложните сдружения и в ранните фази на съществуване на обикновената група. Лидерът често е с успешен минал престъпен опит.

- Делегиращ. Най-рядко срещан. Проявява се по-често при лидери-жени на средните и ниски управленски нива (напр. в сдруженията за трафик на хора и сводничество). Той използва максимално уменията на участниците, насърчава тяхната инициативност, като ги мотивира към високи стандарти на изпълнение на задачите. Стилът е характерен със строга система за отчетност и контрол и даване на обратна връзка само при поискване.

5. ПРОБЛЕМИ И ОСОБЕНОСТИ НА РАЗСЛЕДВАНЕТО, ПРЕСЛЕДВАНЕТО И СЪДЕБНИТЕ ПРОИЗВОДСТВА ПО ДЕЛА ЗА ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ОТ КОМПЕТЕНТНОСТТА НА СПЕЦИАЛИЗИРАНИТЕ ЗВЕНА

Ралица Илкова

рецензент: доц.д-р Ива Пушкарова

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Прокурорски актове, внесени в съда	85	67	90	98	45	196
Лица по внесени в съда прокурорски актове	315	253	381	518	377	498
Осъдени лица с влязъл в сила съдебен акт	104	121	46	23	115	243

** Данни от Справка за информация съгласно Решение №1824/2018 г на заместник на главния прокурор при ВКП за предоставяне на обществена информация*

Анализът на процесуалните аспекти на дейността на специализираните прокуратури и наказателни съдилища се предпоставя от две основни изходни положения.

Първо, процесуалният регламент, въз основа на който те осъществяват правомощията си, не се отличава съществено от установения за общите прокуратури и съдилища. След поредица от законодателни реформи и произнасяне на КС[34], спецификите в Глава тридесет и първа „а“ от НПК касаят единствено подсъдността на определена категория дела[35] и разпределението им между органите на досъдебното производство, както и някои въпроси на съдебната фаза, но по същество не обуславят по-различен процесуален ред за разглеждане на делата от общия.

Второ, доколкото специализираните звена правораздават въз основа на общите правила по НПК, **не може да се твърди, че установените слабости в работата им са специфични единствено за тях и не се проявяват в работата на общите прокуратури и съдилища**[36]. Това затруднява очертаването на особеностите и най-вече слабостите в работата на специализираните звена, които произтичат именно от спецификата на дейността им.

6.1. Анализът на актовете на съдилищата показва тенденции в три насоки.

6.1.1. Първо, все още е **ниска оценката на специализираните съдилища за качеството на процесуалната дейност на държавното обвинение**, особено що се касае до обвиненията за организирана престъпност. Това е видно от анализа на актовете, с които съдът е прекратил съдебното производство поради допуснати на досъдебната фаза съществени и отстраними нарушения на процесуалните правила.

Тези нарушения са разнородни, но от най-съществено значение за анализа са свързаните с **несъответствие на обвинителния акт с изискванията на процесуалния закон поради спецификите на обвиненията за съучастие към форми на организирана престъпност**[37]. Пропуските и към настоящия момент не са преодолени, като изглежда се дължат на **липсата на единни стандарти** на държавното обвинение и съда относно минималните изисквания при формулиране

---

[34] С Решение на КС № 10/2011 г. бяха обявени за противоконституционни разпоредбата на чл. 411, ал. 4 от НПК (когато срещу едно и също лице е повдигнато обвинение за няколко престъпления, едно от които е подсъдно на СНС, делото за всички престъпления е подсъдно на този съд) и на чл. 411д, ал. 3 от НПК („участниците в процеса са длъжни да се явяват в съдебното заседание независимо от призоваването им пред други съдилища или органи на досъдебното производство“).

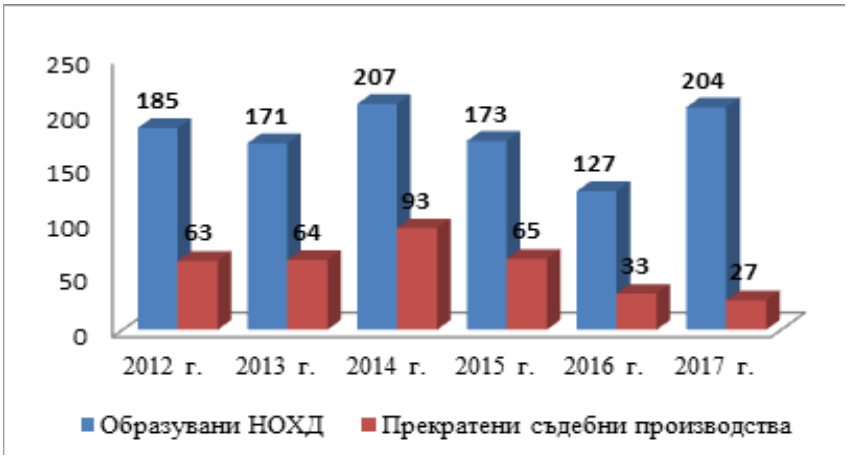
[35] В тази насока се очаква и произнасяне на КС по конституционно дело № 12/2017 г., образувано по искане на Висшия адвокатски съвет за обявяване за противоконституционни на редица текстове от НПК, в т.ч. и на чл. 411а, ал. 1, т. 4 от НПК, с който в компетентност на специализираните звена се придадоха и делата за корупционни престъпления по високите етажи на властта.

[36] Това добре се илюстрира от **Анализ на резултатите от дейността на СНС и АСНС от създаването им през 2012 г. до края на 2015 г., ВКС, 2016 г.**, (http://www.vks.bg/Docs/analiz_spec_sud_2012-2015.pdf), в частта му относно актове за прекратяване на съдебното производство (на основание чл. 249 или чл. 288 от НПК) и връщането им на СП за отстраняване на констатирани съществени процесуални нарушения. Констатираните нарушения без изключение се срещат и в работата на общите прокуратури.

[37] Пак там.

на обвиненията и обвинителните актове по обвинения за престъпления по чл. 321 – 321а от НК.

Фигура 1: Съотношение между образуваните НОХД и делата, по които е прекратено съдебното производство

Въпреки продължителния вече период на функциониране на специализираните звена и въпреки относително малкия брой престъпни състави, включени в компетентността им до края на 2017 г., **липсва стремеж и конкретно предприети инициативи за уеднаквяване на практиката** на СП относно процесуалната законосъобразност на обвинението, както и на стандартите на съда, с които прокурорите да се съобразят. Наблюдава се голямо разнообразие от одобрявани от тях диспозитиви по обвинения в престъпления с еднаква квалификация[38]. Тук не става въпрос за дейност, обективираща вътрешното убеждение на органа на досъдебното производство, каквато е тази по излагане на фактическата обстановка, при която е осъществена престъпната дейност, в обстоятелствената част на обвинителния акт. Става дума за правно–техническа дейност по извеждане на признаците от състава на вмененото престъпление и тяхната конкретизация в диспозитива на обвинението, а след това – в обвинителния акт.

От друга страна едни и същи пропуски при формулиране на обвинението се разглеждат от някои съдебни състави или по някои дела като съществени процесуални нарушения, а от други – не[39]. При това в практиката на

[38] Напр. Разпореждане № 121/30.01.2012 г. за прекратяване на съдебното производство по НОХД № 16/2012 г., Разпореждане № 2680/10.07.2017 г. за прекратяване на съдебното производство по НОХД № 1667/2017 г.

[39] Така например, състав на СНС е признал обвиняем по чл. 339, ал. 1 от НК за виновен в това, че „на неустановена дата придобил и до 04.07.2011 г., в гр. Л., държал огнестрелно оръжие“ (вж. **Споразумение № 23 от 18.05.2012 г. по НОХД № 722/2012 г.**). В **Разпореждане № 621 от 11.04.2012 г. по НОХД № 442/2012 г. на СНС** съдът критикувал възприетата в обвинението формулировка „от неустановена дата до…“, с мотивите, че „Тази формулировка на общо и схематично изписване на началния времеви момент не покрива законовите изисквания за надлежна конкретизация на престъплението... и поставя подсъдимия в ситуация да се защитава по обвинение в практически неограничен и безкраен период назад във времето. „Периодът на извършване на престъплението с неговия начален и краен момент не само представлява изискуем съставомерен елемент..., но се явява и от изключително значение“, ако например „към момента на отпочване на престъпната деятелност деецът е бил непълнолетен.“

специализираните звена като цяло **липсват обвинения със сложни конструкции**, включващи участие на различни лица в различни наказателноправни качества през различни периоди от време и други усложнения при извършване на обсъжданите престъпления.

Констатираните негативи рефлектират отрицателно върху дейността на спецзвената най-малко в три насоки.

Първо, участниците в наказателните производства формират представи **за разнопосочна практика по основополагащи въпроси**, относими към правото на защита, а това **разколебава доверието в правозащитните институции и в принципите за неотменимост на наказанието и справедливо третиране на нарушителите**.

Второ, липсата на единни съдебни стандарти по оценка на държавното обвинение **демотивира представителите му** да отстраняват системно пропуските при формулиране на обвиненията.

И трето, пропуските на обвинението, които не са констатирани от съдилищата и не са отстранени по надлежния ред, **ограничават правото на защита на страните и обуславят постановяване на съдебния акт по съществото на делото в порочно развило се производство**.

6.1.2. На второ място, **липсват единни стандарти и по отношение на гаранциите за правото на защита на обвиняемия по НОХД, внесено с обвинителен акт, и по НОХД, образувано за одобряване на споразумение**.

Докато актовете на СНС, с които съдебното производство по образуваните въз основа на обвинителни актове дела се прекратява на процесуално основание, очертават висока **критичност относно гаранциите за правото на защита на подсъдимите** (особено правото да разберат фактическите и правни рамки на повдигнатото им обвинение), това далеч не е така по делата, образувани за одобряване на споразумение между прокурора и обвиняемия и неговия защитник, постигнато в досъдебната фаза на производството.

Анализът сочи на **смущаващата тенденция да бъдат одобрявани споразумения, с които обвиняемите се осъждат по непрецизни обвинения**. Те ограничават правото им да разберат фактическите и правни рамки на повдигнатото обвинение, а с това и да упражнят правото си на защита в пълен обем. Тук критериите, залегнали в ТРОСНК № 2 от 2002 г., не се съблюдават в пълна степен и това е **съществено отстъпление от справедливия процес**. И тук не се касае до субективна преценка на конкретни съдии относно критериите по ТРОСНК. Практиката показва едни и същи съдии да са остро и основателно критични към прокурорските актове в производството по реда на чл. 248 от НПК и едновременно

с това да одобряват споразумения със същите пороци, допуснати и при внесените обвинителни актове[40].

Подобна практика, макар и да не би могла да се отстрани по реда на редовния съдебен контрол върху законосъобразността и правилността на съдебните актове, **рефлектира крайно негативно върху усещането за справедлив процес**. Производството по решаване на делото със споразумение е факултативна диференцирана процедура за разглеждането му, целяща да съкрати производството и улесни доказването срещу смекчаване на наказателноправното положение на дееца. **Това не може да е за сметка на качеството на правораздаването**, в т.ч. преценка за процесуалната законосъобразност на обвинението.

6.1.3. На трето място, неприемлива е **липсата на инициатива за отстраняване на противоречиви влезли в сила съдебни актове.**

По делата за престъпления по чл. 321 – 321а от НК обвиняемите обичайно са неколцина, тъй като самата престъпна дейност – необходимо съучастие, предпоставя съпричастност на повече от две лица. Когато производството е срещу няколко лица или за няколко престъпления, е допустимо от чл. 381, ал. 7 от НПК **споразумение в досъдебното производство да бъде постигнато за някои от лицата или за някои от престъпленията**. Одобреното от съда споразумение има последиците на влязла в сила присъда (чл. 383, ал. 1 от НК) **и то без изключение осъдителна**. Лицата са осъдени за съпричастност към форма на престъпно сдружение, най-често ОПГ, ведно с всички онези, които **към момента на одобряване на споразумението, са съобвиняеми с тях.**

Практиката познава множество случаи, при които производството, продължило по отношение на останалите съобвиняеми лица с преминаване в съдебна фаза, **приключва с оправдаването им по обвинението за съпричастност към престъпно сдружение[41]**. Парадоксално, осъденото по споразумение лице е осъдено за извършване на престъпление заедно с тях. Подобно положение е допустимо от процесуалния закон, **но противоречи на формалната правна и житейска логика и на материалния закон[42]**. Не се наблюдава обаче активност на държавното обвинение за отстраняването му по дела, по които се е достигнало до противоречиви по съдържание съдебни актове спрямо различни участници в

[40] Напр. **Споразумение № 23/18.05.2012 г. по НОХД № 722/2012 г.** и **Разпореждане № 2984/04.08.2017 г. за прекратяване на съдебното производство по НОХД № 2172/2017 г. на СНС**.

[41] Напр. **Споразумение № 38/12.11.2015 г. по НОХД № 1035/2015 г. на СНС** и **Присъда от 30.09.2016 г. по НОХД № 795/2016 г. на СНС**.

[42] Ако обвинението включва теза за ОПГ и в резултат на оправдаване на част от обвинените лица за участие в нея или за нейното ръководене броят на осъдените (по общия ред или по споразумение) за съпричастност към нея лица падне под минимума от три по чл. 93, т.20 от НК, очевидно е налице противоречиво произнасяне по основен въпрос от предмета на доказване – има ли ОПГ.

сдружението. Това е обяснимо доколкото при възобновяване на производството е възможно осъденото по споразумение лице да бъде оправдано, а това е нежелан от обвинението процесуален реултат. **Приоритетът обаче принадлежи на еднаквото прилагане на закона.**

Казаното дотук е достатъчно за илюстриране на следните **два основни извода**: първо, **слабостите в работата на спецзвената не са изолирани** и не касаят единствено тяхната дейност; и второ, и тук като основен проблем се очертава **липсата на унифицирани стандарти за правоприлагане и противоречивата съдебна практика**.

6.2. Наред със слабостите, не може да не се отбележи и **добрата процесуална практика** на **срочно произнасяне**. Видно от публичните доклади на СНС, през 2016 г. съдиите в СНС са приключили 98 % или 6565 броя от разглежданите дела; останали несвършени са 2 % или 142 дела. През 2017 г. съотношението е 97,53 % (6924 дела) към 2,47 % (175 дела). Въпреки недостига на зали за провеждане на съдебните заседания, организацията на работа на отделните съдии им позволява да разглеждат делата в разумен срок. Не се наблюдава отлагане през прекомерно продължителни периоди, каквато тенденция е налице в общите съдилища.

Подобна е и срочността на произнасяне в СП. Според доклада за дейността ѝ в периода 2015 – 2017 г. относителният дял на решаваните в едномесечен срок преписки е 98,6 % - 93,28 %. Такава тенденция все още не се наблюдава в общите прокуратури и съдилища.

7. СЪДЕБНАТА ПСИХОЛОГИЧНА И ПСИХИАТРИЧНА ЕКСПЕРТИЗА ПО ДЕЛА ЗА ОРГАНИЗИРАНА ПРЕСТЪПНА ДЕЙНОСТ

Георги Кирилов, Ива Пушкарова
Рецензенти: доц. д-р Ралица Илкова, Петя Попова

Личността на участниците в престъпни сдружения като цяло е непълно и повърхностно развита в съдебните актове. Това се дължи частично и на отсъствието на стандартизиран правосъден подход на използване на СППЕ за цялостно изследване на лицата, съпричастни към ОПД. Провеждането на СППЕ на обвиняем/подсъдим е рядко срещано изключение в практиката на специализираните съдебни органи, което е крайно неблагоприятна практика. Дори

когато СППЕ е проведена, нейните задачи са твърде ограничени, а заключенията ѝ не се обсъждат подробно в съобразителната част на съдебните актове.

В същото време организираната престъпна дейност е явление с ясно изразен системен и групов характер, предполагащо дълбоки и относително трайни нарушения на социализацията на дееца и силно свързано с негови базисни вярвания, устойчиви характерови черти, личностова идентичност и житейски стратегии за справяне. Ангажирането с такава престъпност засяга цялостно личността, а не само отделни нейни проявления и аспекти, каквато е конвенционалната престъпност. За разлика от нея, организираната престъпност е начин на живот, начин на социална реализация и проява на личностовата етика. Наказателната отговорност на такъв извършител по принцип трудно би могла да бъде прецизно индивидуализирана и ефективно реализирана, ако конкретната личност не се познава достатъчно задълбочено.

В хода на производството няма практика да се извършва и **оценка на рисковете от рецидив и от сериозни вреди**, дори когато лицата са задържани под стража за достатъчно продължителен период от време. Такова изследване в рамките на прилаганата от местата за лишаване от свобода система за оценка OASys е възможно и силно желателно. За целта е достатъчно съответната затворна администрация да бъде писмено сезирана от съответния орган по разследване или съда. Такава оценка може да бъде извършена и от вещо лице в рамките на СППЕ, ако му бъде поставена такава задача.

Прегледът на съдебната практика позволява да се открояят някои общи и повтарящи се черти на типичния **участник** в престъпно сдружение.

Първо, това е **субект с девиантно асоциално минало**, най-често осъждан.

Второ, престъпното му поведение се **влияе от общите фактори на престъпността** – относително ниско или нефункционално образование, липса или дефицити в професионалната реализация, дисфунционална семейна среда и др.

Трето, **проявените в престъпната дейност личностови особености зависят в голяма степен от предмета на дейност на сдружението**. Така например участниците в сдружение с цел трафик на хора имат ясно изразени манипулативни качества и експлоатационни нагласи. Участниците в сдружения с предмет на дейност търговия с наркотици са по-склонни към пряка агресия и фрустрационна неустойчивост. На по-ниските изпълнителски нива преобладават неавтономни субекти, описвани често като „страхливи“[43], но ако сдружението изпълнява престъпления с ясно виктимизирани пострадали (трафик на хора, отвличане, изнудване), на тези нива функционират участници с развити насилствени стратегии.

[43] Вж. напр. **НОХД № 1389/2013 г. на СНС.**

Четвърто, **личностните качества са в пряка връзка с позицията и ролята, които деецът заема и изпълнява в престъпното сдружение**. Така например, лицата с организаторски качества, нагласи за контрол и упражняване на власт и агресивни стратегии очаквано заемат ръководните и лидерските нива в сдруженията[44].

На тази основа може да се направи извод за полезност на СППЕ при изследване на **личностовата структура на дееца.**

Задачите на такава експертиза засягат въпроси на себевъзприемане, тестиране на реалността, специфики и контрол над афектите и емоционалното отреагиране, свързването и комуникацията с другите и прочие. Те биха дали информациянапример за наличието или отсъствието на различни нарцистични аспекти в личността и обяснение на проявения модел на престъпно лидерство. Те биха изяснили както нивата на когнитивни годности (способности за разбиране на свойството и на значението на извършеното), така и на личностовите особености в процеса на обработка на постъпващата от външната среда информация, адекватното тестиране на реалността и изграждането на емоционални и поведенчески отговори. Въпросите индиректно биха дали и възможност на страните в процеса да се ориентират за механизма на общуване, който дадено лице използва, и как той опосредства конкретната йерархична роля в престъпното сдружение и комуникационните аспекти и канали, които характеризират вида на сдружението.

Добрата професионална практика изисква прилагане на поне три различни методики при извършване на СППЕ – интервюиране, структурирана методика за изследване на личността и проективна методика. Интервюирането предоставя информация за базисната психопатография на освидетелствания, като позволява на вещото лице да изгради базова предства за психологичните характеристики, които впоследствие да бъдат съпоставени с резултатите от структурирания самооценъчен въпросник. При него обследваното лице изразява своята представа за различните психологични характеристики, които го дефинират. Съпоставянето на тези резултати с получените в хода на изследване със специализирани проективни методики, в които се разкриват дълбинни, несъзнавани и неподвластни на съзнателно контролиране аспекти от психологичното функциониране на личността, в най-голяма степен гарантира пълно и обективно експертно заключение.

[44] Вж. напр. **НОХД № 1389/2013 г. на СНС, НОХД №2210/2013г. на СНС, НОХД № 394/2014г. на СНС**.

8. ОБОБЩЕНИЕ НА ПРЕПОРЪКИТЕ ЗА УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА ЗАКОНА И СЪДЕБНАТА ПРАКТИКА

Ива Пушкарова, Ралица Илкова

8.1. Нормативните решения за преодоляване на установените празноти и несъвършенства на материалния закон включват:

8.1.1. Прецизно и практически издържано дефиниране на всеки от видовете престъпни сдружения, с които работи законът, вкл. родовото понятие за сдружение. В научната литература това понятие е подробно разработвано и нейните постижения следва да се ползват от законодателя.

8.1.2. Интегриране на всички видове в ясна класификационна система. Изграждане на дефинициите на основата на качествени и количествени признаци на сдруженията, които са ясно установими и измерими и могат да обосноват видово разграничение в *конкретни* случаи. Те могат да предполагат знания от неправни науки, но не могат да бъдат произволни, неясни и уязвими на противоречиви интерпретации и предположения. Законодателят може да запази вече възприетите – численост, трайност, структура, предмет на дейност – или да въведе нови, стига да гарантира яснотата им за практиката.

8.1.3. Във връзка с първите две препоръки е силно препоръчително **да бъде заличено понятието за престъпна организация**. Описаните в настоящия анализ съдебни актове и изследвания ясно показват практическите трудности при разграничението ѝ от ОПГ. Такова разграничение не е възможно дори теоретично в никоя от хуманитарните науки. Общите им признаци преобладават при липса на ясен критерий за диференциране, което показва, че **става дума за едно явление с различни проявни форми**. То следва да бъде описано с едно понятие в закона, а количествените изменения, свързани с относително по-голяма трайност, многочисленост и структурна сложност, да имат значение при индивидуализацията на отговорността.

8.1.4. Правният режим на всички видове престъпни сдружения следва да бъде уеднаквен, за да може да се позволи на съдебната власт да реагира при всеки случай на извършена ОПД независимо от вида на сдружението. За целта е необходимо в съставите на Особената част да бъдат изброявани всички видове престъпни сдружения или Особената част да работи само с родовото понятие. На съда следва да се остави свобода да преценява вида на сдружението при индивидуализацията на отговорността, а не изводите в тази посока да определят дали отговорност изобщо се носи.

8.2. С оглед преодоляване на установените слабости в **процесуалната дейност** на специализираните звена може да се препоръча:

8.2.1. Да се положат усилия от държавното обвинение и съдилищата **да се уеднаквят критериите за текстовото и цифрово очертаване на обвинението** в диспозитивите на обвиненията и на обвинителния акт по различните видове престъпления, подсъдни на СНС, за да се ограничат случаите, налагащи прекратяване на съдебните производства по новообразуваните дела и връщането им на прокуратурата;

8.2.2. Да се прилагат **еднакви критерии за преценка на процесуалната законосъобразност на обвиненията**, повдигани спрямо обвиняемите лица, в случаите, в които делата се внасят за разглеждане в съда с обвинителен акт и тогава, когато производството приключва със споразумение от досъдебната фаза.

8.2.3. Да се предприемат действия по **отстраняване на противоречието** в прилагането на материалния закон в случаите, в които спрямо един или няколко от съпричастните към престъпното сдружение лица делото е приключило със споразумение, а спрямо друго/други лица – с оправдателна присъда в производство по общия ред.

8.2.4. Да се развие **стандартизирана практика на използване на СППЕ** за цялостна оценка на личността на лица, обвинени в участие, образуване или ръководене на престъпно сдружение, за сговаряне по чл. 321, ал. 6, за сдружаване, за извършване на престъплението по поръчение или в изпълнение на решение на престъпно сдружение, както и на свидетели, съпричастни към дейността на престъпно сдружение. В задачите на СППЕ да бъдат включвани: оценка на риска от рецидив и от сериозни вреди по методика, различна от прилаганата в затворите (OASys), оценка на личностовата структура, вкл. специфики на себевъзприемане, тестиране на реалността, водещи стратегии за справяне, модели на свързване с околните и общуване.

8.3. В заключение следва да бъде препоръчано **преодоляване на тенденцията на шаблонизиране на съдебната практика и засилване на индивидуалния съдебен подход.** В тази връзка следва да се предприемат мерки и за повишаване на професионалната компетентност на специализираните съдии и прокурори в областта на неправните хуманитарни науки, изясняващи понятия и особености на престъпните сдружения и формите на ОПД. Тези науки са източник на знания, които пряко се отразяват на стратегиите за разследване, доказателствения процес и подходите на правна квалификация и индивидуализация на отговорността. В същото време е важно да се постигне **уеднаквяване на**

съдебния отговор, като се отстранят противоречията в подходите и отклоненията от утвърдени класически наказателноправни постановки.